

Bán Zoltán András

A magyar határ

Bár nem kérdezett senki, de mivel a megkérdézettek egy része vagy nem válaszolt (Esterházy Péter, Nádas Péter), vagy indignálódott semmitmondásba menekült (Kertész Imre), megpróbálok válaszolni a kérdésre, milyen sikerre számíthat a magyar irodalom 1999-ben a frankfurti könyvvásáron. A *Nappali ház* 1998-as első számában ezzel kapcsolatban megjelent nagyon érdekes összeállításra, Lantos Gabriella munkájára csak töredékesen fogok reflektálni. Erdődy Gábornak, a magát a hivatal misztikus kódéba burkoló bürokratának a megfogalmazásaira komoly ember csak hideg vállat mutat, hogy német tükörfordítással éljek. Egy vérlázító mondatot azonban nem lehet szó nélkül hagyni. Ez Claudia Korenke asszony szájában bukkant fel, a hölgy a frankfurti ügyek sogenannte PR-szakértője. Kurtág György tervezett Hölderlin-bemutatójával kapcsolatban azt mondja a szakértőasszony: „Az operában előadandó Kurtág-darab viszont biztos látványos [!] lesz, de egyesek [!] szerint csak részleteket [!] lehet egyszerre [!] végigülvé [!] meghallgatni [!].” Ez világos beszéd: Kurtág hosszú és nehéz, Hölderlin kétségkívül elmebeteg volt, zavaros dolgait már Goethe sem szerette. Ha ilyen, kultúrától csöpögő kezekbe kerül a jelenkor egyik legnagyobb zeneszerzőjének premierje, akkor mit remélhetünk?

Ezek után rátérek a fő kérdésre: milyen sikerre számíthatunk Frankfurtban. A válasz végtelenül egyszerű: a magyar irodalom semmiféle sikerre nem számíthat. Pontosabban: a frankfurti szereplés megerősíti és bizonyos értelemben véglegesíti majd a német nyelvterületen (és a magyar irodalom tekintetében más nyelvterületről még beszélni is hagymáz lenne) a mai napra kialakult hierarchiát. A legkevésbé sem véletlen, hogy a *Nappali ház* riportere a fenti három írónak tette fel a kérdéseit. Hármójuk közül kettőnek (Kertész Imre, Nádas Péter) igen nagy, a harmadiknak (Esterházy Péter) pedig mérsékelt, de tartós sikere van a német nyelvterületen. Hogy miért ők a legsikeresebbek, túl azon, hogy a siker mindenkor irracionális és szinte megjósolhatatlan, erre sem nehéz válaszolni. Kertész és Nádas mind nyelvkezelésében, mind témaválasztásában igen szorosan kapcsolódik a német irodalom jól meghatározható, nagy tradícióihoz. Gondolkodásmódjuk nem idegen, hanem inkább ismerős a német értelmiséginek. Fordításuk sem okoz különösebb nehézségeket. Aki elolvasott két Thomas Bernhard-könyvet németül, már neki is ülhet a *Kaddis* lefordításának. Aki jól ismeri Thomas Mannt és a német nyelvű Proustot, már hozzá is foghat az *Emlékiratok könyvéhez*. (Szeretném, ha világos lenne: nem értékelek, hanem pusztán ténymegállapításokat teszek.) Esterházy persze nehezebb dió, fordítani szinte lehetetlen, poénjainak, utalásainak nagy része jegyzetek nélkül nem érthető, üdítő frivolitása kissé idegen a véresen komoly német kultúrában. (Ezért nem tudott oly mértékben áttörni, mint két pályatársa.) De mégis: létezik egy nemzetközileg etabliált „posztmodern” irány, amelybe Esterházy, ha nehezen is, valahogyan mégis belegyömöszölhet. És Esterházy, a személy, az önmaga által megformált sze-

mélyiség jól eladható a német nyelvterületen, különösen Ausztriában. Esterházy inkább bécsi, legfeljebb müncheni, míg Kertész és Nádas elsősorban berlini jelenség. Megismétlem: e három író Frankfurtban még jobban meg fogja szilárdítani már eddig becses helyét a német nyelvű irodalmi világban.

Rajtuk kívül Dalos György, **Eörsi István**, Konrád György és Krasznahorkai László nevét szokták emlegetni, (előkerülnek az interjúkban is) mint olyan írókét, akik elismert szerzők Németországban. E lista jól mutatja, micsoda különbség van a német és a hazai mérce között, ami egyébként természetes. Röviden: a Németországban legelismertebb három magyar író rangját nem hiszem, hogy bárki is megkérdőjelezné itthon. Nem biztos, hogy mindenki őket tartja a pillanatnyilag legjelentősebb prózaíróknak, de azt feltehetően mindenki elismeri, hogy a mai magyar irodalom komolyan nem tárgyalható nélkülük. Nem így áll a „kiegészítő” listán szereplőkkel. Dalos Györgyöt és **Eörsi Istvánt**, ha nem tévedek, itthon senki sem számítja bele a hazai irodalmi kánonba, ők elsősorban politikai-ideológiai szerzők, igen szerény művészi képességekkel – ezt jól érzékeljük mi itthon, de a németek ezzel nem sokat törődnek, náluk egyébként is nagy hagyománya van a közvetlenül politikáló művészetnek. Konrád György ugyancsak nem része a legújabb magyar kánonnak. Ma általánosnak mondható a vélekedés: *A látogató* igen, a többi legjobb esetben is csak részlegesen. Mára Konrád mind regényíróként, mind esszéistaként egyike lett legunalmasabb szerzőinknek, a németek ezt megint csak nem érzékelhetik, ők mindig is vevők voltak az úgynevezett magvas gondolatokra, és Konrádnál az ilyesmiben túltermelési válság van manapság. Mindehhez hozzájárul valóban széleskörű tudása, intelligenciája, nyelv-

ismerete, feddhetetlen múltja, nagyvilágias modora, férfias charme-ja. Musil szavával élve Konrád nagyliterátor lett, és ez ellen nekem van a legkevesebb kifogásom. De a művészet és a megnyitó beszédek világa két világ. Krasznahorkai László itthon is elismert szerző. Azt persze egyre világosabban látni, hogy művészet az utóbbi évtizedben elfáradt, tanácstalan lett; Krasznahorkai pillanatnyilag egykönnyes írónak látszik (*Sátántangó*), de olyan kimagasló tehetség ő, aki bármikor képes lehet valami nagyszerű megteremtésére.

Nézzük most azokat, akik a legújabb magyar kánon főszereplői, de Németországban valószínűleg semmiféle sikerre nem számíthatnak. E tekintetben sajnos, éppen a legnagyobb értékeket teremtő személyek, a költők állnak az első helyen. Nem pusztán arról van szó, hogy a vers lefordíthatatlan, hanem arról is, hogy a magyar líra egész korpuszának ismerete nélkül, egyszerűen nem fogadható be Parti Nagy, Petri, Rakovszky, Tandori vagy Tolnai Ottó művészet. Csak öt nevet említettem, de említhetnék még harminchármat, és biztos állíthatom, hogy ez nem túlzás, ugyanis rengeteg nagyszerű verset írnak ma Magyarországon. Le kell számolnunk azzal a legendával, hogy a magyar líra elveszítette vezető szerepét irodalmunkban. Igen, úgy látszott tizenöt-húsz éve, de legnagyobb műveinket ma megint a költők írják. A magyar költészet szerves egész, míg a próza elszigetelt események halmaza. Húsz éve úgy tűnt, megváltozik a helyzet. Tévedés volt. A magyar irodalom archaikus jelenség, ezt leginkább költészetünk képviseli, ám a mai nyugati irodalom túl van az archaizmuson. Vagyis éppen legfőbb jellegzetességünket vagyunk képtelenek a világ elé tárni. Szomorú, de bele kell törődnünk ebbe. Jorge Luis Borges azt írta egyszer, biztos benne, hogy a

magyarok közt is akadnak mondjuk Keatshez mérhető lírikusok, de ezt a sejtését nem tudja bebizonyítani, mivel nem olvas magyarul. Ez a lényeg.

Maradnak a prózisták. A ma élő legnagyobb magyar epikus, Bodor Ádám semmiféle sikert nem fog elérni Frankfurtban. Ő annyiban áll közel líránkhoz, hogy ugyancsak archaikus művész. Ezt nem értik a németek, és nem is fogják megérteni soha, legföljebb kuriózumként tartják majd számon. A *Sinistra körzet* megjelent németül, és az általam ismert recenziók elsősorban Garcia Márquezhez hasonlították. Egy szóval Bodor jó epigonnak számít Németországban. Fájó szívvel, de bele kell törődnünk, hogy művészetének rendkívüli originalitását nem fogják felismerni Frankfurtban sem. Tar Sándor lázas realizmusa elavultnak fog hatni Nyugat-Európában. A fiatalabb szerzők többnyire olyasvalamit írnak, amit vagy jobban csinálnak Nyugaton, vagy olyat, ami speciálisan magyar ügy. (Az előbbiekre tartozik Kukorelly Endre: bár költészet viszonylag jól fordítható, az átültetésben elveszti legfőbb értékeit, prózája nem elég érdekes német szemmel. Márton László *Jakob Wunschwitzára* azt fogják mondani, hogy ügyes Kleist-parafrázis. Egzotikus magyar ügynek fog hatni Darvasi új regénye és a *Jadviga párnája*. Félreértés ne legyen: csak ötletszerűen kiragadott példákat hozok, és megpróbálom megjósolni a német ítéletet.)

A mai magyar irodalom egyetlen élő zsenije, minden tekintetben legoriginálisabb alkotója, Tandori Dezső szintén nem vezethető be a német szcénába. Hogy költőként miért nem, azt már leírtam fentebb. Prózája, egész életműve túlságosan is kötődik személyiségéhez, semhogy annak ismerete nélkül befogadható lenne. Mi a Tandori-jelenséget egészében érzékeljük, és ebbe nemcsak a művek tartoznak bele,

de a lovak és Szpéró is, továbbá a fülére húzott kötött sapka. Ad absurdum: Tandori akkor lenne talán sikeres, ha őt választanák arra az interjúban sokat emlegetett szerepre, Claudia Korenke ellenszenves megfogalmazásával „Mister Magyarország” szerepére. Aki már látta Tandorit szerepelni, az tudja, hogy németül és magyarul egyformán jó, mi több, elbűvölő előadó, hogy személyiségének unikalitását minden elfogulatlan ember érzékeli. De ezt az államhivatalnokok közül senki nem képes felismerni, vagy ha igen, akkor nem meri elvállalni. Az állami butaság nem tűri a szabad személyiséget.

És általában: az állami stupiditás sebesen elutasít mindent, ami nem illik az uniformizált keretekbe, a frusztrációs szereptévesztés által preformált sémákba. Kurtágot meghúzzák, Tandorit nem engedik be a díszterembe. Lesz digitális matyóbabá, kétmegabájtos kalotaszegi hímezés.

Szóval, hol a magyar határ? A válasz: itt van, Magyarországon. *Ungarn begrenzt*. Legfőbb értékeink közül csak néhány fog sikeresen megjelenni Frankfurtban. Akik korábban már elnyerték a germán babért, még egy pálmaággal többet tudhatnak majd magukénak. A rossz, de elismert írók tovább növelik majd elismertségüket. Csodálatos költészetünk, prózánk legjavának nagy része továbbra is ismeretlen marad majd. Nem fog látszani, hogy mit adtunk az európai kultúrának. De ha nem látszik, akkor adtunk-e valóban? Csak az ilyen élesen feltett kérdés segíthet hozzá, hogy túltegyük magunkat kisebbségi érzéseinken. A válasz Borges idézett mondatában rejlik.

És mégis: természetesen meg kell próbálni mindent, hogy a pesszimista frankfurti jóslat nevétségesnek bizonyuljon. De közben tudni kell, hogy az esetleges bukás nem szellemi törpeségünkre lesz ékesszóló bizonyíték.